

SA'DULLA HAKIMNING SHE'RIY NUTQ TROPLARIDAN

FOYDALANISH MAHORATI

Nodirova Feruza Xolmurod qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

Gmail: nodira@gmail.ru

+998 (94) 197 65 88

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22093501>

Annotatsiya: Metafora – bu tilni yangi ma'noda ishlatish usuli bo'lib, o'zaro aloqasiz yoki to'g'ridan-to'g'ri bog'lanmagan narsalarni o'zaro taqqoslashga imkon beradi. Metafora orqali shoirlar o'z his-tuyg'ularini yoki holatlarini bevosita tasvirlash o'rniga, ularni boshqa narsalar bilan qiyoslaydi. Bu nafaqat ma'noni chuqurlashtiradi, balki o'quvchining tasavvurini faollashtiradi. Ushbu maqolada hassos shoir va tarjimon Sa'dulla Hakim she'riyatida metafora va ramzlarning qay holatda qo'llanganligi haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: she'riyat, metafora, ramz, metaforik, obraz, vatan, adabiyotshunoslik, qiyofa, subyektiv, o'xshatish, majoz.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТАФОРОВ И СИМВОЛОВ В ТВОРЧЕСТВЕ

СА'ДУЛЛА ХАКИМА

Аннотация: Метафора – это способ использования языка в новом смысле, позволяющий сравнивать несвязанные или не связанные напрямую вещи. С помощью метафоры поэты сравнивают свои чувства или ситуации с другими вещами, вместо того, чтобы описывать их напрямую. Это не только углубляет смысл, но и активизирует воображение читателя. В статье рассказывается о том, как метафоры и символы используются в поэзии чуткого поэта и переводчика Са'дуллы Хакима.

Ключевые слова: поэзия, метафора, символ, метафорический, образ, родина, литературоведение, образ, субъективное, сравнение, метафора.

THE USE OF METAPHORS AND SYMBOLS IN THE CREATION OF
SA'DULLA HAKIM

Abstract: *A metaphor is a way of using language in a new sense, which allows us to compare things that are unrelated or not directly related. Through metaphor, poets compare their feelings or situations to other things instead of directly describing them. This not only deepens the meaning, but also activates the reader's imagination. This article talks about how metaphors and symbols are used in the poetry of the sensitive poet and translator Sa'dulla Hakim.*

Key words: *poetry, metaphor, symbol, metaphorical, image, homeland, literary studies, image, subjective, simile, metaphor.*

She'riyatda metafora va ramzlarning qo'llanilishi, asarlarning chuqur ma'no va tasavvur imkoniyatlarini ochib beradi. Bu usullar orqali shoirlar o'z hissiyotlarini va fikrlarini o'zgacha tarzda ifodalaydi. Metafora va ramzlar she'riyatning asosiy vositalaridan biri bo'lib, ularning yordamida she'rlarning ma'nosi yanada boyitiladi va ko'proq qatlamlarga ega bo'ladi.

Metafora – bu tilni yangi ma'noda ishlatish usuli bo'lib, o'zaro aloqasiz yoki to'g'ridan-to'g'ri bog'lanmagan narsalarni o'zaro taqqoslashga imkon beradi. Metafora orqali shoirlar o'z his-tuyg'ularini yoki holatlarini bevosita tasvirlash o'rniga, ularni boshqa narsalar bilan qiyoslaydi. Bu nafaqat ma'noni chuqurlashtiradi, balki o'quvchining tasavvurini faollashtiradi. O'zbek she'riyatida go'zallikni ifodalash uchun “oy”, “gul”, yoki “yulduz” kabi tasvirlar keng qo'llaniladi. Bu tasvirlar to'g'ridan-to'g'ri go'zallikning o'zi bo'lmasa ham, ularni metaforik usulda ishlatish go'zallik tushunchasini yanada boyitadi va chuqurlashtiradi. Misol uchun, o'zbek xalq she'riyatida “oy” ko'pincha “go'zallik” yoki “ilhom” ramzi sifatida ishlatiladi.

Ramz esa ma'lum bir obyekt, belgi yoki tasvirning chuqurroq ma'noga ega bo'lishi orqali ma'naviy yoki ideologik mazmunni ifodalaydi. Ramzlar, odatda, biron-bir axloqiy yoki madaniy qadriyatni, an'ana yoki ma'naviy tushunchani ko'rsatadi. Ramzlar yordamida shoirlar o'z asarlarida ma'naviy yoki tarixiy

mavzularni ifodalashadi. O'zbek she'riyatida "gul" ramzi ko'pincha muhabbat va yoshlikning ramzi sifatida ishlatiladi. Gulning turlari va ranglari, uning o'zgarishi she'riyatda har xil tuyg'u va holatlarni ifodalaydi. Misol uchun, qizil gul ko'pincha muhabbat va ehtirosni ifodalaydi, oq gul esa soflik va poklik ramzidir.

Metafora va ramzlar she'riyatda o'ziga xos rol o'ynaydi. Ular nafaqat she'riyatning estetik qirralarini boyitadi, balki o'quvchining his-tuyg'ularini va tasavvurini chuqurlashtiradi. Shu bilan birga, metafora va ramzlarning samarali ishlatilishi she'riy asarlarni yanada ma'noli va ta'sirli qiladi. She'riyatda bu usullarni qo'llash orqali shoirlar o'z asarlarida yanada kuchli va chuqur hissiyotlarni ifodalash imkoniyatiga ega bo'lishadi.

N.Mirzayeva o'z tadqiqot ishida metaforik obraz yaratish borasida shunday yozadi: "Metaforik obraz shoir his-tuyg'usini bir she'rga yig'ib, xalqqa tarqatuvchi fokus bo'lib, she'riyatda bu obraz lirik qahramon kechinmalarini gavdalantiradi, uning shaxsiy qiyofasini, ijodiy manerasini ko'rsatadi. Shoirning subyektiv olami metaforik obraz yordamida obyektiv olamga ko'chadi". [7. 196]

E.Xudoyberdiyevning "Adabiyotshunoslikka kirish" darsligida metaforaga shunday ta'rif berib o'tadi: "Ikki narsa-hodisaning o'xshashligiga asoslangan majoz metafora yoki istiora deb nomlanadi. Metafora yopiq o'xshatishdir. Oddiy oxshatishda biron narsa, hodisa ikkinchisiga o'xshatiladi. Metaforada faqat ikkinchi unurning, o'xshatilgan narsa-hodisaning o'zi bo'ladi. Shunga ko'ra, metafora orqali o'xshagan narsa-hodisa faraz qilish yo'li bilan tasavvur etiladi". [1. 43]

Muallifning ta'kidlashicha metafora (o'xshatish)ning oddiy o'xshatishlardan farqi o'xshatilgan narsaning o'rniga unga bog'liq bo'lgan boshqa bir so'zning mavjudligi bilan izohlash mumkin bo'lyapti. Muallif ramzlarni metaforaga yaqin o'xshatish ekanigini ham ta'kidlab o'tadi. Sa'dulla Hakimning "Qahramonlar" she'rida shunday misralar uchraydi:

Sizdan xabar keldi: Vatan sarhadin

Bir to'da iblisdan aylar chog'i pok,

O'zbekning fidoyi pok o'g'lonlari

Yurt uchun mardlarcha bo'ldi, deb, halok.[8. 185]

She'ning ikkinchi misrasidagi "iblis" so'zi ko'chma ma'noda qo'llanilib, yovuz kuch, dushman ma'nosida yopiq o'xshatish yo'li bilan qo'llanilmoqda. "Bir to'da iblisdan" iborasi, ma'lum bir guruhning yoki to'daning dushman yoki yomon kuchlarga qarshi kurashayotganini anglatadi. "Aylar chog'i pok" ifodasida ham "pok aylamoq" jumlasida metaforik ma'noga ega bo'lib, tozalamoq o'z ma'nosidan ko'ra yononlikdan, dushmanlardan tozalamoq ma'nosida ishlatilyapti. Metaforik ma'noda, bu satrda vatan himoyachilari o'zlarini yovuz kuchlardan ajratib, toza va pok, ya'ni faxrga va shon-sharafga sazovor insonlar sifatida ko'rsatilmoqda. **Uchinchi misradagi "pok o'g'lon" jumlasidagi "pok" so'zi ham o'xshatish asosida ko'chma ma'noda kelyapti.** O'zbekistonlik fidoyilar, ya'ni vatan himoyachilarining o'zlarini yuksak axloqiy qadriyatlarga ega va toza kishilar sifatida namoyon etganliklari e'tirof etilmoqda.

She'rda ishlatilgan metaforalar orqali, shoir vatan himoyachilarining jasoratini, tozaligini va fidoiyligini ifodalaydi. Ular yovuz kuchlarga qarshi kurashib, o'z jonlarini vatan uchun qurbon qilgan jasur va toza insonlar sifatida tasvirlanadi. Metaforik ifodalar orqali shoir Vatan uchun halok bo'lganlarning shon-sharafini ko'rsatadi va ularning jasoratini ulug'laydi.

Shoirning "O'zbek kurashi" she'rida "za'faron yillar". "kurashlarning otasi" so'zlarida metafora qo'llanilib, shoir bunday badiiy o'xshatishdan o'zbek kurashining olamga yoyilayotganligidan faxrlanib tasvirleydi:

O'tdi za'faron yillar,

O'tdi tarix xatosi.

Qadrini topdi tillo

Kurashlarning otasi.[8. 90]

"Za'faron" so'zi, ko'pincha qadimiy va qiymatli narsa sifatida tasvirlanadi. Za'faron juda qimmatbaho va noyob bir ziravor bo'lib, bu yerda u tarixiy davr yoki yillarni ifodalash uchun metafora sifatida ishlatilgan. "O'tdi za'faron yillar" ifodasi

tarixda muhim va qimmatli vaqtlarni, o'tgan davrlarni anglatadi. Metaforik ma'noda, bu vaqtlar qimmatli va muhim bo'lganini ta'kidlaydi.

Ikkinchi satrdagi "tarix xatosi" degan ibora tarixdagi xatolarni yoki noto'g'ri qarorlarni bildirib, tarixiy xatolar yoki muammolar ortda qoldirilganini va tarixiy tajribalar orqali o'rganilganini ifodalaydi.

Uchinchi misradagi "tillo" so'zi oltinni anglatadi va qimmatli, qiymatli narsani ifodalaydi. Bu yerda "tillo" orqali biror narsaning yoki qadriyatning yuksak qiymati va ahamiyati ko'rsatiladi. "Qadrini topdi tillo" ifodasi o'tgan kurashlar va tajribalar o'z haqiqiy qiymatini topganini bildiradi. Metaforik ma'noda, tarixiy kurashlar va qiyinchiliklar natijasida o'zining haqiqiy qiymati aniqlangani anglashilyapti.

"Kurashlarning otasi" jumlasidagi "ota" so'zi kurashlarning, janglarning yoki kuchli harakatlarning asoschisi yoki yetakchisini ifodalaydi. Metaforik ma'noda, bu satr kurashlar yoki tarixiy janglarning muhimligini va ularning boshlanishini ta'kidlaydi. "Ota" bu yerda bu kurashlarning birinchi sababchisi yoki ajralmas qismidir.

She'rdagi metaforik ifodalar orqali shoir tarixiy davrlarning qimmatini va ularning o'ziga xos rolini ta'kidlaydi. "Za'faron yillar" tarixdagi muhim va qimmatli vaqtlarni, o'tgan xatolarni, "tillo" esa ularning haqiqiy qiymatini anglatadi. "Kurashlarning otasi" orqali kurashlarning asosiy va muhimligini ko'rsatadi. Bu metaforalar tarixiy jarayonlarning qadriyatini va yutuqlarini oydinlashtiradi, o'z vaqtida o'rganilgan saboqlar va erishilgan muvaffaqiyatlarni ta'kidlaydi.

Zar belbog' kabi bog'lab

Belga ikki daryoni,

Pahlavon O'zbekiston

Mag'rur kezar dunyoni.[8. 72]

Bu she'r parchasida shoir metafora qo'llash orqali O'zbekistonning kuchi va shon-sharafini tasvirlaydi. "Zar belbog'" – oltin kamar yoki belbog' ma'nosida ishlatilgan. Oltin qimmatbaho va kuchli ramz sifatida tanilgan. Metaforik tarzda, bu

ifoda O'zbekistonning kuchli va mustahkam maqomini bildiradi. Oltin kamar bilan bog'lash, mamlakatning o'ziga xos yuksakligi va naqshinkorligini ifodalaydi. Shuningdek, "bog'lab" so'zi O'zbekistonning kuchli va mustahkam pozitsiyasini ko'rsatadi, bu orqali mamlakatning o'zligini va mustahkamligini anglatadi.

“Belga ikki daryo” jumlası bel va belbog' orqali ikki daryo bog'lanishini anglatadi. Bu yerda bel yoki belbog' – kuchli va muhim bog'lanishni bildiradi, daryolar esa kenglik, ko'lam va hayot manbaini ifodalaydi. Metaforik ma'noda, bu ifoda O'zbekistonning geografik va tarixiy ahamiyatini ko'rsatadi, mamlakat ikki katta daryo Amudaryo va Sirdaryo o'rtasida joylashganini bildiradi. “Pahlavon” so'zi kuchli, jasur va qahramon insonni ifodalaydi. Metaforik tarzda, bu ibora O'zbekistonning qahramonona va mustahkam davlat sifatida tasvirlanishini bildiradi. Bu yerda “Pahlavon O'zbekiston” mamlakatning dunyodagi o'rni va qiyofasini ifodalash uchun ishlatiladi.

“Mag'rur” so'zi mag'rurlik, faxr va o'z-o'zidan qoniqish his-tuyg'usini anglatadi. “Kezar dunyoni” ifodasi esa dunyoni o'zining mag'rurligi bilan boshqarish yoki dunyoni ta'sirida tutishni bildiradi. Metaforik ma'noda, bu satrda O'zbekistonning ulkan qiyofasi va dunyodagi ahamiyati ta'kidlanadi. Mamlakat o'zining qahramonona xususiyatlari bilan dunyoga ta'sir ko'rsatadi va mag'rurlik bilan olg'a boraverdi.

She'rdagi metaforalar O'zbekistonning kuchli, mustahkam va shonli holatini tasvirlayapti:. “Zar belbog'” orqali mamlakatning oltin kabi qimmatli va kuchli pozitsiyasi, "Belga ikki daryoni" orqali tarixiy va madaniy ahamiyati, “Pahlavon O'zbekiston” orqali qahramonona qiyofasi, va “Mag'rur kezar dunyoni” orqali dunyodagi mag'rurligi ifodalanadi. Bunday ma'no ko'cgimlari - metaforalar O'zbekistonning tarixiy, madaniy va siyosiy ahamiyatini ta'kidlaydi, mamlakatning o'ziga xos kuchini va shon-sharafini namoyish etadi.

Yurtni madh etish, milliy qadriyat va urf odatlar bilan maqtanish nozik didli shoirlarga xos fazilat hisoblanadi. Erkin Vohidovning “O'zbekiston” she'rining har

bandi jannatmakon yurt madhiga bag'ishlangan bo'lib, she'ning har misrasi badiy san'atlar bilan bezatilgan:

Ming bora tiklanding, ming bor qulading,

Yovlar qamchisidan chekkanda ozor.

Alpomish singari o'g'lon tilading,

Tilading Gurug'li singari sardor. [3. 54]

To'rt qator she'rdagi "tiklanmoq", "qulamoq", "yovlar qamchisi" jumllarida yopiq o'xshatishlardan foydalanilgan bo'lsa, Alpomish, Gurug'li nomlarida oddiy o'xshatish san'ati bilan birga talmeh san'atidan ham foydalanilgan.

She'rdagi metaforalar orqali shoir ko'p marta tiklanib, mag'lubiyatlarga duch kelish, dushmanlarning qiyinchiliklarini boshdan kechirish, vaqti-vaqti bilan Alpomish va Gurug'li kabi qahramon bo'lish orzusini ifodalaydi. "Ming bora tiklanding, ming bor qulading" ifodasi orqali shoir kurash va qayta tiklanishni, "Yovlar qamchisidan chekkanda ozor" orqali dushmanlik va azoblarni, "Alpomish singari o'g'lon tilading" va "Gurug'li singari sardor" orqali esa kuchli qahramon va sardor bo'lish orzusini tasvirlaydi. Ushbu she'ning keyingi: "Baxt yo'li har doim bo'lmagay ravon, Keskir qiich kerak adolatga ham" misralaridagi "baxt yo'li", "keskir qiich", "adolat" so'zlaridagi metaforik ma'nolardan tuyg'ularni junbushga keltiruvchi ma'no-mazmun ifodalangan.

Tadqiqotchi olim O.Karimov dissertatsiya ishida lisoniy va poetik metaforalarni farqlaydi. O'z-o'zidan adabiyotshunoslikda poetik metaforalar o'rganilishini ta'kidlab, shartli ravishda metafora jonlantirish va metafora predmetlashtirish atamalarini qo'llaydi. Metafora jonlashtirishda voqelikdagi jonsiz narsa-hodisalarga insonga xos xususiyatlarni ko'chirishni nazarga tutadi. Metafora predmetlashtirishda tashqi olamdagi narsa-hodisalarga xos xususiyatlarni ichki olam hodisalariga – ma'naviy-ruhiy tushunchalarga ko'chirilishini tushuntiradi.

Tadqiqotchi olim ma'no ko'chishining to'rtta turini ajratib ko'rsatadi:

1. Insonga xos narsalarning jonsiz narsa hodisalarga ko'chishi.

2. Predmet xususiyatini inson ruhiy olami bilan bog'liq yoki tashqi olamdagi abstrakt tushunchalarga ko'chishi.

3. Ma'noni jonli narsadan jonli narsaga ko'chirish.

4. Jonsiz predmetdan jonsiz predmetga ko'chirish. [6, 231]

Sa'dulla Hakimning "Buyuk martaba" she'rida shunday misralar uchraydi:

Qara, tur, qora tun – istilo,
Paydo u qayda nur istisno.
Olamga oftob bir issiq non,
Vatanga non kabi istiqloq. [8. 89]

She'ning birinchi misrasida "qora tun", "istilo" so'zlarida ma'no ko'chish kuzatiladi. "Istilo" so'zi arabcha bo'lib, o'zbek tilida "bosib olish", "tushib olish" yoki "tortib olish" ma'nolarini anglatadi. Asosan tarixiy va siyosiy kontekstlarda ishlatiladi. Bu so'z ko'pincha bir hududning yoki yerning qo'lga olinishi, bosib olinishi yoki egallab olinishi kabi holatlarni ifodalaydi. Ushbi misralarda insonga xos xususiyatlarni jonsiz narsalarga ko'chishini kuzatamiz: "Qora tun" – bosqinchi, uning eng zo'r ishi "istilo qilish", "bosib olish". Biroq u nur bor joylarga daxl qila olmaydi. Shu holatdagina istisno qilishga majbur.

She'rda qorong'u va qiyin davrlarni ta'riflaydigan "qora tun" va "istilo" – bosib olish so'zlari orqali o'zgarish va qiyinchiliklar tasvirlanadi. Bu qorong'u holatda, umidsizlik va mashaqqatlar davrida, biror narsa yoki holatning maxsus yorug'lik, ya'ni umid bilan yuzaga kelishi haqidagi tasvirni ifodalaydi. Qorong'ulik va qiyinchiliklardan keyin nur, ya'ni umid, ba'zi istisno holatlar va muhim o'zgarishlar yuzaga kelishini ta'kidlaydi. She'r qorong'u davrlarning o'zgarishi va umidning qayerda paydo bo'lishini ta'kidlaydi. Qorong'u va qiyin holatlarda umidning qayerdan paydo bo'lishi haqida gapiradi. "Qora tun – istilo" iborasi qiyinchilik va mashaqqatlarni, "Nur istisno" esa maxsus va umidvor holatni ifodalaydi. Metaforik ma'no orqali qorong'u davrlarni va ularning oxirida umid va yorug'likning paydo bo'lishini tasvirlaydi.

Ikkinchi qismida shoir ikki xil obraz orqali ikki muhim tushunchani ta'riflaydi: umumiy qiymatni va milliy istiqlolni. **“Olamga oftob”** jumlasidagi “Olam” – butun dunyo, koinot yoki umumbashar ma'nosida ishlatiladi. “Oftob” so'zi esa quyoshni anglatadi. Bu ifodada quyoshning barcha mavjudotlar uchun zarurligi va uning umumiy qiymati ko'rsatilmoqda. **“Bir issiq non” jumlasidagi** “issiq” so'zi issiq yoki qizdirilgan narsani bildiradi, “non” esa pishirilgan non yoki muhim oziq-ovqatni anglatadi. Metaforik tarzda, “issiq non” yer yuzidagi hayot uchun zarur va qulay sharoitlarni bildiradi. Shoir quyoshning yoki yorug'likning dunyo uchun qanday qilib hayotiy zarur bo'lganligini ta'kidlaydi. Quyosh, yer yuzidagi barcha hayot uchun asosiy omil bo'lib, uni issiq non kabi hayot uchun zarur deb tasvirlaydi. Bu yerda quyosh hayot beruvchi kuch sifatida ko'rsatiladi.

“Vatanga non kabi istiqlol” jumlasidagi “Vatan” so'zi o'z yurti, milliy hudud yoki yashash joyini bildiradi, “non” esa bu yerda “hayotiy zaruriyat” yoki “oziqlanish” ma'nosida ishlatiladi. Bu yerda nonga teng bo'lgan ahamiyat ta'kidlanmoqda. “Istiqlol” so'zi mustaqillik, ozodlik ma'nosini bildiradi. Bu ibora vatanga, nonga teng bo'lgan mustaqillikning ahamiyatini anglatadi. Shoir vatandagi mustaqillikning non kabi hayotiy ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Vatan uchun istiqlol, aynan nonga teng muhimlikda bo'lib, u hayotiy ehtiyoj va ahamiyatga ega. Quyoshning dunyo uchun hayotiy ahamiyatini va vatandagi mustaqillikning shunday ahamiyatini qiyoslaydi. Quyosh dunyo uchun qanday hayotiy zarurat bo'lsa, istiqlol ham vatan uchun shunday hayotiy ahamiyatga ega. Ta'kidlanganidek, istiqlol va mustaqillik, vatandagi muhim qiymat bo'lib, teng yo'q ehtiyoj va ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudoyberdiyev E. Adabiyotshunoslikka kirish: Oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik. – T.: “Sharq”, 2008. - 368b. 64-bet.
2. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. Darslik. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2020, 310 b. 183-bet.

3. Vohidov E. Kuy avjida uzilmasin tor. She'rlar va dostonlar. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1991. -336 b. 270-bet.
4. Oripov A. Ruhim. She'rlar, T.:Badiiy-adabiy nashr. -2016. 96-b
5. Quronov D. Ilhom bilan yozilgan asar. - «Jahon adabiyoti». - 2009. - №3.
6. Karimov O. Abdulla Oripov she'riyatida metaforik obrazlar tizimi. Fil.fan.fal.dok.diss. Toshkent. -2012.72-bet.
7. Mirzayeva N. XX asr she'riyatida metaforik obraz muammosi. (Garsiya Lorka va Shavkat Rahmon she'riyati misolida) Fil.fan.fal. dok. diss. Toshkent. - 2006. 58-bet.
8. Hakim S. “Saylanma” Toshkent.2001